

Kun Miklós Jenő:

PÓSA LAJOS EREDETI OLVASÓKÖNYVEIRŐL ÉS AZ ÉN UJSÁGOMRÓL*

Anyagi, tárgyi hagyatékainkkal nagyobb kegyelettel bánunk, mint szellemi hagyományainkkal. Renováljuk, restauráljuk, konzerváljuk őket, elővarázsoljuk stílusjegyeiket, szerkezetük, színeik ragyogását. A nevelés – oktatás terén is gazdag népi – nemzeti hagyományaink lennének, ha össze nem kevernék a szemet az ocsúval.”¹

M. Csízy Jolán)

„Aki meg tudta érteni Pósát, az meg is fogja tudni becsülni, és eljön, hogy istenhozódra nyújtsa a kezét a költőnek, aki búbajos dalaiban Szegeden osztotta szét a szívét!” – Ezzel a mondattal végződik Gárdonyi Géza a *Szegedi Híradó*ban közölt meleg hangú tárcája, melyben a Tisza partjáról a fővárosba visszaköltöző, s ott *Az Én Ujságom* című gyermeklap szerkesztői székét elfoglaló Pósa Lajos búcsúztatására hívta a költő tisztelőit². Egyéb csemegével is szolgál a lap aznapi száma, mégpedig egy alapos könyvismertetéssel, amely a jelek szerint elkerülte Pósa későbbi értékelőinek figyelmét (és a neveléstörténettel foglalkozó szakírókét is). Címe: A magyar nép-oktatás haladása. Három új olvasókönyv. Szerkesztették: Vass Mátyás, Irmei Ferenc és Pósa Lajos³. A kerek-egész bírálatot csonkítatlanul ide másolom. A tárgyát képező kiadványok történelmünknek abban a honi véleményformálók által nem sokra becsült korszakában készültek, amikor a közjó szolgálatára felesküdtöttek – valódi reformerként – még építettek.

„A nemzeti nevelés érdekében mindenkor örömmel üdvözljük az oly könyveket, melyek lerázva a sablonszerűség nyomasztó nyűgét, a magyar ifjúság körében egy új, szabadabb és az eddigiéknél nemzetiesebb nevelési irány megvalósítására törekszik.

Az a három magyar olvasókönyv, mely Vass Mátyás, Irmei Ferenc és Pósa Lajos ismert hazai íróink szerkesztése mellett kerül a könyvpiacra, megkezdte a reformot, egy nemzetiesebb és szabadabb irányú nevelés érdekében.

A szépen kiállított három könyv a II. III. s IV. osztályú népiskolák apró növendékeinek van szánva, s már azoknak technikai kiállításával is figyelmet fordítottak a szerkesztők a növendékek nagy kincsére, a látásra. Az olvasmányok tiszta és ritkított sorú nagy betűkkel vannak nyomtatva, melyek nem ronthatják meg a gyermekek legfőbb kincsét: a szemeket.

Ami e valóban kitűnő könyvek tartalmát illeti, a szerkesztők minden tekintetben föladatuk magaslátán állanak. Tiszta, egyszerű tősgyökeres magyar nyelven, magyar érzéssel és magyar gondolkodással írt közlemények képezik az új könyvek tartalmát s amellet, hogy a magyar szellemtől áthatottak, megfelelnek a pedagógia minden követelményének.

A derék szerkesztők a legjobb irányt követték. Oda fordultak a magyar irodalom örök frissítő forrásához: a népköltési gyűjteményekhez, a magyar népet s általában a nemzetet alaposan ismertető forrásokhoz. És tették mindezt a fogékony szív melegével, az ész ítélő szigorával. Oda fordultak a legmagyarosabb szellemű írókhoz, költőkhöz, hogy a nemzet sajátos vonásait tükröző írásuk a gyermekek lelkét megfogja, s a jövőjükre átalakító befolyással legyen.

A szép olvasókönyv szerkesztői azonban nemcsak magyarosak igyekeztek lenni úgy nyelven, mint tartalomban, hanem a gyermek lelkének fokozatos fejlődését is figyelembe véve, teljesen ennek világhoz alkalmazták szemelvényeiket.

Nem tudáskodtak szemöldök-vonogató tanítói modorban, hanem a legtermészetesebb eszközökkel igyekeznek az erkölcsi tartalmú olvasmányokat a gyermekek lelkébe juttatni.

A történelmi részből a leglélekemelőbb, legjellemképzőbb példákat mutatják be, meleg hazafias hangulattal színezve.

A földrajzi és természeti képek nem száraz leltári felsorolása az egyes vidékek külsőségeinek, az állatok, növények és ásványok tulajdonságainak, hanem mindegyik egy eleven mozgó kép.

Az előírt tananyag minden köre arányosan föl van ölelve, és minden eddigi olvasókönyvnél nagyobb súlyt és gondot fordítottak a versekre, mert pedagógiailag egyik leghatásosabb tényezőnek tekintették.

A gyermekek lelkébe alig lehetne könnyebb úton-módon belopni a szépet, a jót, mint a zengzetes, dallamos sorokkal. S ami eddig csak unalmas, a végén tanulság kimondó mesékkal volt képviselve, fontos szerepet juttatnak a népmeséken kívül az életet ismertető elbeszélésekkel is.

E könyvekben negyvennyolc magyar író és költő hirdeti a nemzeti géniuszt, úgy, hogy ez a három olvasókönyv gazdag gyűjteménye a szépirodalmi és ismeretterjesztő olvasmányoknak. – Az „Aranykalászkok” egymaga egy valóban pompás gyűjtemény, összeszedve a magyar költészet virágaiból.

A három könyvnek ritka érzékkel történt összeállításával sikerült a szerkesztőknek ledönteni a sablon-szerűség korlátait s a holt betűk helyett életet lehelnek, száraz ágak helyett leveles, lombos gallyakat nyújtanak, melyeken keresztül napsugár szűrődik s melyeknek enyhet nyújtó lombjai közt kedvre derítő dalos madár énekel.

A nemzeti szellemet folyton minden irányban hangoztatják, az újabb olvasókönyvek igyekeznek is ez irányban hódolni, de a Vass, Irmei és a Pósa-féle olvasókönyvek teljes odaadással oldották meg e nagy föladatot.

Az elevenebb írásmód fontosabb hatásait is elismerik már, természetesen szívesebb és gördülékenyebb nyelven adják már a tartalmat, de a Vass, Irmei és a Pósa-féle olvasókönyvek e tekintetben is túlhaladják az eddigieket, mert úgy egészben és részben elementáris hatást gyakorolnak a gyermekvilágra. Ez olvasókönyvek maguk kedveltetik meg magukat. Ez utóbbi a legnagyobb dicséret, mert jaj az olyan könyvnek, melytől a gyermek háta borsószik, s jaj az olyan nemzetnek, melynek ilyen olvasókönyvet adnak a kezébe.

Az új olvasókönyvekkel a szerkesztők megkezdték az ifjúsági olvasmányok új irányát, melynek ha terjedését a vaskalaposok előítélete erőszakosan föl nem tartóztatja, már a legközelebbi korszaknak meg lesz a maga öntudatos művelt lelkű és nemzeti ifjúsága.”

S most nézzük az egyes kötetek tartalmi beosztását és a szerzőket:

A II. osztályos könyv – terjedelme 149 oldal – tartalma:

I. *Elbeszélések* (nagyreszt népköltés, ill. annak feldolgozása). Szerzők (gyűjtők, feldolgozók): A magyar Lönnrot – Kálmány Lajos⁴, Arany–Gyulai, Erdélyi János, Benedek Elek.

II. *Népelet*. Szerzők: Baksay Sándor, Jókai, Herman Ottó, Vass Mátyás, Tóth Kálmán.

III. *Természeti képek* (állatokról, növényekről). Szerzők: Péterfy Sándor, Vass Mátyás, Lázár Kálmán, Király Pál, Radó Vilmos.

IV. *Versek*. Szerzők: Petőfi, Arany, Győry Vilmos, Gyulai, Tompa Mihály. Pósa Lajostól közölt versek: Az iskola, A kis gömböc, A három arany halacska, Csákó tehén, Az első csizma, A bujdosó síp, A rab madár, Egérgyűlés, Szól a harang, Bodri kutya, Bandi karikása, Anikó, Tarisznya, botocska, Isten szeme, A kis növendék, Keringélő dal, A lecke, Búcsú a vakációtól, Reggel, Tik-tak! Tik-tak!, Tél és tavasz, A vörösbecy, A fehér liliom, Két kisleány, Mikor az ég megharsan, Búcsú, Egy sír, Köszöntő, A haza, Magyar vagyok.

V. *Imádságok* (versben). Nyolc imádság, mind Pósatól.

VI. *Közmondások* (Erdélyi János gyűjtéséből).

VII. *Találós mesék*.

A III. osztályos könyv – terjedelme 204 oldal – tartalma:

I. *Arany kalászkok költőktől* (idézetek) Szerzők: Petőfi, Arany, Gyulai, Szemere Miklós, Lévay József (négy idézet Pósatól is).

II. *Történetek*. Szerzők: Vas Gereben, Jókai, Mikszáth.

III. *Népelet*. Szerzők: Baksay Sándor, Herman O., stb.

IV. *Népmesék és mondák*. Szerzők: Arany–Gyulai, Orbán Balázs, Tompa.

V. *A hunok és magyarok történetéből*. Szerzők: Péterfy, Jókai.

VI. Földrajzi képek. Szerzők: Jókai, Király Pál s más gyűjtemények.

VII. Természeti képek. Szerzők: Vass M., Lázár K., Herman O.

VIII. Versek. Szerzők: Bartók Lajos, Tóth K, Kisfaludy Károly, Gyulai, Petőfi, Móra István, Arany, Szemere, Jakab Ödön, Ábrányi Emil. Pósatól: A fodormenta.

IX. Imádságok (versben). Pósatól való a négy közül három: Imádság a beteg édesanyáért, Az árva imája, Ima a lelki jóért.

X. Közmondások Erdélyi J. gyűjtéséből.

XI. Találós mesék.

A IV. osztályos könyv – terjedelme 270 oldal – tartalma:

I. Arany kalászkok, költőktől (idézetek) Pósatól kettő.

II. Elbeszélések. Szerzők: Baksay S., Jókai, Jakab Ödön.

III. A magyarok történetéből. Szerzők: Gyertyánffy István, Horváth Mihály, Irmei Ferenc, Jókai, Szilágyi Sándor.

IV. Földrajzi képek. Szerzők: Király P., Hunfalvy János, Herman O., Jókai, Révy Ferenc.

V. Természeti képek. Szerzők: Lázár K., Herman O., Vass M.

VI. Vegyes tartalmú olvasmányok. Szerzők: Enyedi Lukács, Jókai, Madarassy László.

VII. Versek. Szerzők: Petőfi, Arany, Jakab Ö., Lévy J., Tóth K., Szász Károly, Bartók Lajos, Gyulai, Vörösmarty: Szózat, Kölcsey: Himnusz.

VIII. Mesék versekben. Mindkettő Pósatól: Kacor király, A kis kakas meg a török császár.

IX. Imádságok. A három közül kettő Pósatól (versben): Dicséret, Ima a beteg édesapáért.

X. Közmondások Erdélyi J. gyűjtéséből.

A szerkesztők más olvasókönyvekből is átvesznek szövegeket: Gáspár, Gyertyánffy, Komáromy, Révy olvasókönyvei; ezen kívül a *Vasárnapi Újság*, valamint Az Osztrák-Magyar Monarchia írásban és képből című (addig megjelent) kötetek szolgálnak még forrásul számukra. A tartalmi beosztásra és a szerzőkre nézvést teljes mustra a közlemények részletesebb ismertetésének hiányában is meggyőző (Pósa-szemponitú kutatásaim okán – még – nincsenek teljes körben kimásolva); a régi nagyok mellett kétségtelenül a korszak legjobbjai dolgoztak e könyvekbe. Megkockáztatom: az üdító szellemi fürdőt nyújtó csinos kötetkének ma is lenne keletjük. (F. c. 513 szám alatt található a Somogyi Könyvtárban⁵.)

Pósa Lajos tehát nem csak költői és lapszerkesztői tekintélyét alapozta meg az Alföld szívében, hanem bizonyos fokig olvasókönyv-szerkesztői ismertségét is. A Singer és Wolfner könyvkiadó vezetőinek hazafias érzelmektől vezérelt, nagyon is tudatos döntése volt, hogy az akkor már közel kilenc éve Szegeden működő és Apró történeteivel, valamint a Dankó Pista által megzenésített dalai mellett új hangvételű gyermekverseivel is kitűnt, hatalmas népi műveltségű Pósa Lajosra bízta induló gyermeklapjuk, *Az Én Újságom* szerkesztését. Ugyancsak tudatos választásuk volt a mellé megnyert finom ízlésű székely meseíró, Benedek Elek⁶, aki képviselőként is kiállt a magyar szellemiségű gyermekirodalom ügye mellett. A korszak legjobb erőit⁷ foglalkoztató, első irodalmi értékű és európai színvonalú gyermeklapunk helye – nem kis mértékben az örök szépre fogékony, csupa szív Pósa bölcs emberségének, ma is mintául szolgáló lapszerkesztői tehetségének és leleményességének köszönhetően –, a magyar művelődéstörténet képzeletbeli arany könyvében van. *Az Én Újságom* védjegyévé lett fejlécét a költő jó barátja, Jászapati nagy szülötte, Vágó Pál festőművész álmodta meg.

Pósa Lajost Gömör küldte a magyar irodalomba, szép Magyarországnak az a tája, amely arányaihoz képest alighanem a legtöbb szellemi nagyságunkat adta; az írásbeliség-, a tudomány jeleseit, a toll avatott mestereit és a társművészetek számos kiválóságát⁸. „Olyan vidék ez, hogy nehéz itt nem lenni poétának. Tehát nem is érdem.” – írja Mikszáth, Pósa harmadik verseskötetét méltató soraiban⁹. Felmerül tehát a kérdés, hogy az ösztönző szépség mellett mi az a

többlét, amely ezt az érzéseket rabul ejtő vidéket a tehetségeket évszázadokon át megszakítás nélkül ontó – és vonzó – jelentős szellemi erőterré alakította? A kérdés átfogó tárgyalására nincs mód, egy nagyon fontos tényezőt viszont említhetek, s ez Pósa Lajos fejlődésének, személyisége kialakulásának szempontjából is döntő jelentőségű: az alapoktatás mindenkori állapota. Ennek erősen kivonatos ismertetéséhez M. Csízy Jolán: *Nagyapám iskolája*¹⁰ című, Gömör művelődéstörténetét addig részben ismeretlen adalékokkal is gyarapító emlékezése szolgál segítségemül:

„Az órák alatti fegyelem – figyelem és az iskolalátogatás fegyelme mintaszerű volt a nagyapám iskolájában. Ennek fő oka a gazdasági–szociális helyzetéből adódott. A község határa erdőkkel együtt kerekén 1500 kh volt. 162 házhelyen a lakosság száma 600 fő. A szülő nem szorult rá gyermeke munkarejére, azt a kis termőföldet maga is meg művelte. „Úr dolgába” pedig nem kellett járnia, mert Radnót kuriális¹¹ falu volt. (Az 1720-as összeírás 43 kuriális falut mutat ki a megyében.) Ez az előnyös helyzet arra sarkallta a népet, hogy kitörjön paraszti röghöz kötöttségéből, s a népiskola sikeres elvégzése után a közeli rimaszombati gimnáziumba, vagy a sárospataki főiskolára irányítsa gyermekeit. (Eötvös József 1870-es jelentése szerint Magyarországon az iskolalátogatás 40,4%, addig Gömörben 91,9%, megközelíti a csehországi és német–ausztriai 97%-ot. Tompa Mihály egyházmegyei iskolalátogatásáról szóló jelentésében azt olvashatjuk, hogy Imolán több az iskolás, mint a tanköteles.)” – Ezt az utat járta be Pósa Lajos is, s mivel nem csak tanulni szeretett, de élénk érdeklődéssel fordult szülőfalujának erőteljes népélete felé is, hatalmas, a nemes népi-nemzeti hagyományok tiszteletén alapuló szerves műveltségre is szert tett. E fejlődési folyamat során alakult ki pedagógiai érzeke (melynek később nagy hasznát vette); ekkor érlelődött meg benne a tudás átadása iránti vágy, s lett krédójává Sárospatak fő-fő parancsa: „Ingrato homine nihil terra pejus alit!”¹²

Bár *Az Én Ujságom* inkább a tehetősebb városi polgárság gyermekeinek lapja volt, Pósa mindig ügyelt arra, hogy akár címlapon, akár belső közleményeiben, szerkesztői üzeneteiben – és általában képi világában is – a városiével azonos arányban szerepeljenek a népéletből vett képek, történetek, példázatok. Egyebek mellett ezért válhatott minden idők legsikeresebb honi gyermeklapja tényezővé, s ezáltal képezhette a híd szerepét is az előző századforduló környékétől megjelent újabb népiskolás olvasókönyvekhez. (Nem csak azokhoz, melyeket ő is szerkesztett. A lapjából vett különböző szemelvények, pl. Bársony István és Garády Viktor természeti képei, Benedek Elek, Kada Elek, Sebők Zsigmond és Tömörkény István leírásai, Gárdonyi kis színesei majd’ mindegyikben megtalálhatók.) Az újabb Pósa-féle olvasókönyvek ismertetése előtt két képet villantok fel, melyek mégannyi mélyenszántó tanulmányánál jobban szemléltetik Pósa Lajos, a szerkesztő és a szemérmes, bölcs ember titkát:

„Egyszer valami fiatal költő verses mesét vitt hozzá a tücsökről és a hangyáról. Az ismert ezópusi mese volt, a régi sovány pedagógiai tészta, a tanköltészet cukrával, mákjával behintve.

– *Nem rossz vers – fújta Pósa bácsi elégedetten az operásza füstjét.*

– *Tetszik szerkesztő úrnak?*

– *Hát ügyes, ügyes.*

– *Tehát közli szerkesztő úr?*

– *Dehogy közlöm – komorodott el Pósa. – Nagyon utálatos téma ez, kérem. Hát nem eleget kínozzák az iskolában a gyerekeket ezzel az örökös szorgalommal? Most már még versben is azt verjük a fejéhez, hogy zsugorogj, hangyálgodj, mert másképp úgy jársz, mint a tücsök. Elég volt már a hangyamorálból, kedves öcsém. Higgye el nekem, van annak a szegény nótás tücsöknek az élete annyit érő, mint azé a zsugori, kapzsi hangyáé.*

...Szegény öreg tücsök, aki gondtalanul átdalolta az élet nyarát, még az ősz leszálltán se vette észre, hogy tarlott már körülötte a mező és csak hűsleges tücsök-társa szíve tart még körülötte meleget. Az Isten szerette dalosát, hogy elhívta őt a kertjébe, mielőtt lehullott volna a hó és a nyár magára hagyott

muzsikusat, aki a hangyáknak hegedült, megvette volna a hideg.”¹³ – A költészetének tarkavirágos mezején szép számmal eltévedt későbbi „értékelők” elgondolkozhattak volna Móra Ferenc mély értelmű metaforáján. (Az élőknek még most se lenne késő.)

S egy válasz, A szerkesztő bácsik postája rovatból¹⁴: „Mint ti Lajos bácsit, Lajos bácsi is úgy szeretne titeket szemtől szembe látni, ahányan csak vagytok „Az Én Ujságom” hű kis olvasói. Hanem azt a kívánságodat, hogy Lajos bácsi nyomtassa le a saját arcképét a maga szerkesztette ujságba, nem teljesíthetjük. Kérdezd meg édesapádtól, ő megmondja mért nem.” Nem is közölt magáról képet egészen 1898 derekáig, mikor is – meglehetően, a kiadók nyomásának engedelmességgel –, „Az Én Ujságom kedves olvasóinak szeretettel” ajánlószöveg kíséretében közzétette – életében először és utoljára – azt a róla készült felvételt, melyet e portál „Képtár” rovatában mutatok be.¹⁵

1906-tól zsinórban jelentek meg Pósa újabb olvasókönyvei, a népiskolák II., III., IV. és V.-VI. osztálya számára (Singer és Wolfner, Bp.). Társszerkesztők: Havas István és Peres Sándor.¹⁶ A könyvek tartalmi beosztása sokban egyezik a már tárgyalt szegedi olvasókönyvek megfelelőivel; szerzői az örök Arany, Jókai, Kisfaludy, Petőfi, Erdélyi, Kölcsey, Vörösmarty, valamint Baksai Sándor és Herman Ottó kivételével újak. (Közel húsz év telt el – haladni kell a korral!)

A III. osztályos kötetben újdonság az V. fejezet: A munka világából. Sebők Zsigmond, Gárdonyi, Herczeg Ferenc, Farkas Pál és Egri György mesél a kenyérsütésről, a cséplőgépről, a magyar huszárról, a fazekasról, a gyújtóról, a papírosról, a gyárról és munkásról, a magyar iparpártolásról, a juhászról, s még arról is, hogy’ faraghatunk parafa dugóból akár egy egész disznónyáját, kondástól. A III. fejezetben a földrajzi részt néprajzi képek egészítik ki. Benedek Elek Gömörbe kalauzolja kis olvasóit¹⁷, Lyka Károly „öccsének” küld levelet Budapestről; Havas István a Nemzeti Múzeumról ír; Móra Ferenc Visegrád, Sebők az aratás képeit festi. Itt olvasható Erdélyi János: Mátyás, a szántó című verse. Említést érdemel Kecskemét felvirágoztatója és igazi városi rangra emelő polgármestere, a remek írói vénával is megáldott Kada Elek: A kukoricacsósz és Tóth Béla: A világszép város című munkája. E fejezettel összefüggésben hívom fel a figyelmet a szerény írásom címében meghúzódó „eredeti” kitételekre, melyre még visszatérek. A csinos kötetkét (mint a többit is), Mühlbeck Károly rajzai díszítik.

Kezemben az V.-VI. osztályok számára készült olvasókönyv. A terjedelme is lenyűgöző (455 oldal), hát még a tartalma! Ha a IV. osztályos olvasókönyvről Pukánszkyék¹⁸ azt írják, hogy: „koncepcióját tekintve igazi mestermű” – ez még inkább az! Az örök értékek és szépségek olyan gazdag tárháza, hogy ismertetése külön tanulmányt igényelne. Egyes érdekességek mellett csak a költői vonatkozású szálakat veszem. Akár a III. és IV. osztályos könyvek, ez is telis tele Az Én Ujságomban már közölt szemelvényekkel. Az utolsó Palásthy, Eötvös Károlytól; Tóth Béla Csokonai anekdotája, a Debrecenben mindenki doktor; Gárdonyitól A veréb, stb. A kötet tartalma bővült a Történeti képek, nagy emberek, A magyar alkotmány köréből és Az egészség, a gazdaság és háztartás köréből fejezetekkel. Talán itt olvashattak a gyerekek először Szentpétery József ötvös mesterről és Röck Szilárdról, aki vagyonát a honra hagyva szép összeget különített el a tanítók árvaházának is. Alaptörvényeinket Peres ismerteti, Werbóczy Hármaskönyvét Varga Ottó. Szerb Zsigmond a fejlődő gyermekek nagy ellenségéről, az alkohol káros hatásairól szól. A költő Pósa becsülendő arányérzékkel hátrébb húzódik (három verssel van jelen: Nem megyek én idegenbe; A munka; Anyám intése). Ő is tudja: „A gyermekek a Pósa versein megtanulják, s megszeretik a versművészetet élvezni; lelkiük művészi szellemet, formát vesz magába s előkészülnek a magasabb nemes kultúra befogadására.”¹⁹ (A magasabb után nincs vessző!) Örökszép balladáink: a Júlia szép leány, a Fogarasi István; Rákóczi Ferenc búcsúdala; Kisfaludy Károlytól a Rákosi szántó a török alatt; Garaitól Az obsitos; Kölcseytől a Himnusz; Vörösmartytól a Szózat, A szegény asszony könyve; Petőfitől a Honfidal, Az Alföld, A puszta, télen, A Tisza, a Téli világ, a Nemzeti dal; Aranytól a Családi kör, a Toldi részletei,

a Tájkép, a Szent László füve, A fülemile, A nyalka huszár; Gyulaitól az Éji látogatás, a Hadnagy uram; Lévyától a Mikes; Tompától A keresztútról; Szász Károlytól a Hazámhoz, a Fülemile-dal; Tóth Kálmántól a Ki volt nagyobb?; Palágyi Lajostól a Hunyadi özvegye; Kiss Józseftől az Egy sír; Szabolcska Mihálytól a Karácsonykor című versek jelzik (és mind a többi, melyeket nem említettem), Pósa biztos kézzel vezeti a 10-12 éves gyermekeket a magyar költészet nekik való legszebb tájaira. Válogatása a pályatárs tisztelgése, nagy elődei-, és kortársai előtt.

S a fentebb már mondott másik mestermű: a IV. osztályos olvasókönyv. A Dombi–Pukánszky szerzőpáros (publikációik jegyzéke a világhálón is megtalálható), a következőket tartja még fontosnak elmondani erről a kötetéről:

Figyelemre méltó a szerkesztés is, amely a gyermeki lélek sajátosságait figyelembe veszi. Az első nagy rész meséket, mondákat, elbeszéléseket tartalmaz, amelyek történelmünk jeles eseményeit elevenítik fel, majd történeti képek, nagy emberek bemutatása következik... A harmadik fejezet földrajzi és népi képeket mutat be, amely a honismeret szempontjából jelentős. Mindegyik olvasmány számos ismeretet tartalmaz, de olyan olvasmányos formában, hogy a gyermekek bizonyára egy-kettőre megjegyezték. (...) Csodálatos módon elevenítik meg a szerzők a természeti képeket... A munka világába is bepillantást nyerhetnek a negyedikesek: olvasnak iparról, kereskedelemről, a mindennapi élet kérdéseiről. A szerkesztők 35 verset közölnek a kötetben, amelyek a hazaszeretetre, Isten szeretetére, az erkölcsös életre nevelnek. (...) Az illusztrációk figyelemre méltók, azt a gyermekvilágot ábrázolják, amelyet Pósa bácsi annyira szeretett, amely annyira közel állt a szívéhez. A könyv a pedagógiai éthosz mintapéldája.” – Óh, boldog szegedi hallgatók!...

Pósa olvasókönyveinek utóélete meglehetősen pikáns. A két világháború közötti időszakban, új tantervek alapján készült kiadásokban különféle, a geopolitikai változásokhoz is igazodó toldásokkal terjedtek, Havas és az ő neve alatt²⁰. Ezek egyike – a harmadikos – jutott évtizedek múltán N. Kósa Judithhoz²¹, aki a kötetkérő, lényegi közlendőjét tekintve akár el is fogadható kis színest rittyentett a „legkedveltebb”-be, Pósa bácsi olvasókönyve címmel²². Más kérdés, hogy írása tipikus példa arra, miként lehet valakit kabátlopási ügybe keverni²³, s – akarva-akaratlanul – még tovább rontani az 1945 után róla kialakított amúgy sem kedvező képet. Tudnivaló, hogy Pósa Lajos 1914-ben meghalt. Bár a neve üzleti – s talán kegyeleti – okokból 1923-tól is ott állt a mondott kötetek címlapján: ezek már nem az ő olvasókönyvei. (Egyébként az N. Kósa által tárgyalt budapesti levelet – mint fentebb ismertettem –, Lyka Károly írta, nem Havas István, a budapesti gyerekek pedig – ha már gúnyolódunk –, nem „a Pósa Lajos bácsi elképzelései szerinti földművesek mindennapjaival ismerkedhettek meg belőle”, hanem a Sebők Zsigmond bácsiéival.) Ellenben, ha egyes közleményei idővel elavultak is – melyről a már halott Pósa végképp nem tehetett –, a nevét viselő toldozott-foldozott olvasókönyveknek (és a mondott korszakban használatos huszonegynéhány egyébnek is), nagy szerepük volt abban, hogy a Magyar Szent Korona tisztelete akkortájt még természetes volt, és ezeknek is köszönhető, hogy nagy nemzetnevelőnk és szemlélete 1945 után sem esett ki végleg a közlemékezetből.

In: SZÉPHALOM 19. A Kazinczy Ferenc Társaság évkönyve, 2009 – szerkesztő: dr. Kováts Dániel

* 120 éve jelent meg Pósa Lajos első elemi népiskolás olvasókönyve, és indult útjára minden idők legjobb honi gyermeklapja. Jelen írás (amely az érdemi mondanivalót nem érintő kisebb változtatásokkal és némileg eltérő jegyzetanyaggal, a *Maradjon meg emlékezetünkben – Emlékek a porteleki iskoláról* című, magánkiadásban megjelent, kereskedelmi forgalomba csak korlátozottan került emlékkönyvben – Portelek, 2009; szerkesztő: Fózser Vendel – is olvasható), a Széphalom 19. évkönyvben közzétett szöveg aktualizált és egyes közlésekkel kiegészített változata; nagy nemzetnevelőnkéről 2008-ban közreadott gondolataim²⁴ folytatása-kiegészítése. A külön nem jelölt felhasznált irodalom ott megtalálható, az újabbakat a jegyzetek között említem. – K. M. J.

Jegyzetek:

- 1) M. Csízy Jolán: Nagyapám iskolája. *Gömörország*, 2000/2.
- 2) A Pósa búcsúzázshoz. 1889. december 1. – **Don V**(igole) néven.
- 3) A névtelen recenzió íróját nem sikerült azonosítanom. A tárgyalt kiadvány(ok) címe: Magyar olvasókönyv az elemi népiskolák II. (III. és IV.) osztálya számára. A „Csongrád-megyei Tanítóegyesület” (Alföldi Tanítóegylet) határozatából és megbízásából szerkesztették: Vass Mátyás, Irmei Ferencz, Pósa Lajos. Szeged, 1889. Kiadja Traub B. és Társa. Az olvasókönyvek szerkesztőiről: **Vass Mátyás** (1837-1903), tanító, tankönyvíró, tanügyi író, haladó szellemű lapszerkesztő (*Tanügyi Lapok*); a Csongrád megyei Tanítóegyesület elnöke. Küzdött a tanítók szervezeti egyesítéséért, a népoktatás kiterjesztéséért; hazánkban ő hirdette meg elsőként a nyolcosztályos általános iskola eszméjét. Az ő indítványára alakult meg a Magyarországi Tanítók Országos Bizottsága (1870). Fő műve: Emlék-irat a szegedi tanyai iskolák államosítása tárgyában (1899). Pósa Lajos gyermekköltészetének – Kiss Áron mellett – első rangos pedagógus méltatója (1890). – **Irmei Ferenc** (1846-1907), filológiai, filozófiai és esztétikai tanulmányait a bécsi egyetemen folytatta. Rangsos fővárosi lapoknál dolgozott (pl. *Koszorú*), s tanárként is működött. Szépirodalmi munkák mellett kritikai és műtörténeti dolgozatok szerzője; társfordítója Bourdeau: A Jelenkori gondolkozás mesterei c. művének (1907). – **Pósa Lajos** (1850-1914), népmeséink versebe szedésével és új hangvételű gyermekverseivel az eredeti magyar szellemiségű gyermekirodalom megteremtője és – Benedek Elek mellett – legfőbb ösztönzője; első ízig-vérig gyermekköltőnk. A pályakezdés viszontagságos éveit követően, 1881-ben a *Szegedi Napló* munkatársa lett. Ott ismerte meg Dankó Pistát, akinek első és legjobb szövegírója volt, s mindvégig igaz pártfogója maradt. A nagy nótaköltő halála után országos gyűjtést kezdett, és – ellenállást, közömbösséget leküzdve – márványszobrot emeltetett az emlékére. *Jó barát* címmel megindította az első irodalmi igényű, anyagiak híján rövid életű gyermeklapunkat (1882). Dalok, regék az ifjúság számára (1884) és Gyermekversek (1886) c. köteteivel végleg eljegyezte magát az apró emberek világával. Gyermekirodalmi működésének jelentőségét pályatársai közül Tömörkény István méltatta először helyesen (1888). 1889. dec. 15.-től haláláig szerkesztette *Az Én Ujságomat*. Neki köszönhető, hogy az óvodák és az elemi népiskolák olvasókönyveibe bekerültek népköltésünk tartalmi és formai elemei. Működése során új írógárdát is nevelt. A torz szemléletű irodalomtörténet-írás okolható azért, hogy 1945 óta nem sokra becsülik. Mellőzésének másik oka, hogy még mindig nincs megírva a magyar gyermekirodalom története, amely gyermekköltészetének végre tárgyilagos megítélése mellett, úttörő jelentőségű óvodás-antológia-szerkesztő munkásságának, valamint nemzetnevelői tevékenységének átfogó értékelésére is hivatott lenne. Életében mintegy ötvenkötetnyi gyermekverse jelent meg. Az ezredforduló tájékától megjelent, legjobb gyermekverseit tartalmazó kiadványok közül különösen értékes Gábor Emese saját festményeivel ékesített tematikus sorozata.
- 4) Rászlai Tibor hasonlata. In: Kálmány Lajos emlékezete. A magyar ősvallás és a kereszténység. *Új Magyarország*, 1998/301.
- 5) → <http://www.posalajos.com/lapok/tartalomjegyzek/keptar/index.html> → Magyar olvasókönyv
- 6) Benedek Elek – főként képviselői elfoglaltságai miatt – alig egy év múlva megvált a laptól
- 7) P. Ábrahám Ernő, Bársony István, Benedek Elek, Bródy Sándor, Cholnoky László, Czóbel Minka, Donászy Ferenc, Endrődi Sándor, Eötvös Károly, Gaál Mózes, Garády Viktor, Gárdonyi Géza, Gyarmathy Zsigáné, Heltai Jenő, Herczeg Ferenc, Herman Ottó, Jakab Ödön, Jókai Mór, Kozma Andor, Krúdy Gyula, Kulinyi Zsigmond, Lampérth Géza, Lengyel Laura, Lovik Károly, Lőrinczy György, Makai Emil, Mikszáth Kálmán, Molnár Ferenc, Móra Ferenc, Mórincz Zsigmond, Nogáll Janka, Rákosi Viktor, Rudnyánszky Gyula, Sas Ede, Sebők Zsigmond, Tábory Róbert, Telekes Béla, Thury Zoltán, Tóth Béla, Tömörkény István, Tutsek Anna és még sokan, mások is. Legismertebb rajzolója Mühlbeck Károly volt. (A szerzők bővebb névsorát lásd → KMJ: Felébredhet-e végre Pósa Lajos? 7. sz. jegyzet. <http://www.posalajos.com/lapok/tartalomjegyzek/posairodalom/index.html>.)
- 8) Említsünk közülük néhányat: Gömör szülötte Gyöngyösi István, a barokk költészet – Zrínyi Miklós mellett – legnagyobb alakja; Czinka Panna, a zseniális hegedűvirtuóz, az első híressé vált magyar cigányzenekar alapítója; Rotarides Mihály, 18. századi irodalomtörténész; Cházár András jogi író, ügyvéd, a vármegye háromszor megválasztott főjegyzője, harcos jogvédő, a siketnémák ügyének felkarolójaként a magyar gyógypedagógia úttörője; Péczeli József író, műfordító, a *Haszonnal mulattató mesék* szerzője (ezek az első olyan magyar nyelvű írások, melyek az olvasmányoknak a gyermeknevelésben játszott fontos szerepét hangsúlyozzák); Sárospataknak az ókori irodalommal foglalkozó híres tanára, Vályi Nagy Ferenc költő, műfordító; Szentpétery József, a 19. század legjelentősebb ötvös mestere, a magyar iparművészet úttörője; Ferenczy István szobrászművész; Bátky Károly, korának legismertebb tankönyvírója; Bodon Ábrahám földbirtokos*, országgyűlési képviselő (Kossuth munkatársa a pozsonyi diétán), aki lefordította Vergilius Georgikonját a gazdálkodásról, s testvérel, Antallal, széleskörű kulturális és népjóléti tevékenységet folytatott; a csüggedésben nemzetét csak a legszentebb imádságainkhoz mérhető költeményeivel vigasztaló Tompa Mihály; Pákh Albert író, korának talán legjobb lapszerkesztője; a Jókai által is nagyra becsült novellaíró, Bodon József (Pósa első lapszerkesztő-társa); Tóth Ede népszínműíró; Blaha Lujza, a nemzet csalóánya; Tichy Gyula és öccse, Kálmán: festőművészek; a Pósa négy dalát is megzenésítő Bartók Béla felesége, Pásztor Ditta zongoraművész (ő már a 20. században született gömöri nagyjaink egyike).

„Ó, tűzz le forrón az én szép hazámra, Legizzóbb lángod, te nap! ide vedd,” – zengi, A naphoz című hatalmas ódájában a litvániai pogromok elől menekült kántortanító unokája, a Serkén nevelkedett, majd a rimaszombati gimnázium padjait pár évvel Mikszáth (és Pósa) előtt koptató Kiss József – a Nagy Palócot szintén Gömör nevelte íróvá. Gömöri kötődésű Fábry János botanikus, múzeumlapító és nagy közösségépítő pedagógus (Mikszáthot és Pósat is tanította); Ferenczy István tanítványa, Izsó Miklós, a 19. századi nemzeti szobrászat legnagyobb alakja; Lőrinczy György, a magyar tanügy szolgálatában is derekas munkát végzett író-lapszerkesztő. Gömörhöz fűződik Herman Ottó és Nagy László tudományos pályájának fontos szakasza is. A legnagyobb magyar természettudós a magyarság ősfoglalkozását kutatva töltött ott hosszabb időt. (Gömör kanászata, juhászata még a 19. században is nagy hírű volt.) A később pedagógussá (és gyermeklélektani szempontból Pósa költészetének legfontosabb értékelőjévé) lett Nagy László – még geológusként** – felkutatta Dobsina vidékét; az ottani ércek anyaközetét tanulmányozta és határozta meg először – helyesen – dioritnak. Alig ismert a honfoglalás legjelentősebb művészi ábrázolásának, a Feszty-körképnek gömöri vonatkozása. A tájkép egyik ihletője a Balog-völgyi Nemesradnót határán húzódó Eszrő (szőlő dűlő) *** volt. Feszty Árpád ugyanis nem kevés időt töltött meghitt barátja, Pósa Lajos otthonában, ahol más művész barátok – Bársony István, Dankó Pista, Dingha Béla, Gárdonyi Géza, Kiss József, Lampérth Géza, Lányi Géza, Lőrinczy György, Nógrádi Papp Gyula, Sas Ede – mellett olykor Herman Ottó és a Tanítók atyja: Péterfy Sándor is el-elidőzött.

* Lőrinczy György: Három Ábrahámok. Magyar csodák. Singer és Wolfner, 1935; M. Csízy Jolán, uo.

** Bartha Pál: Nagy László. *Kisdednevelés*, 1918. november 1. (354-362. p)

*** B. Kovács István közlése. Árpád nagyfejedelem és népe. *Gömörország 2007/4*.

9) Egy jó fiatal poéta (1883). Újra közli az *Új Idők*, 1914. július 19.

10) uo.

11) Az állami adózás alól mentes; lényegében nemesi. Innen a Nemesradnót elnevezés

12) A háládatlan embernél nincs nagyobb nyűge a földnek. Közli Lőrinczy György. A négyszázéves pataki diák. Magyar csodák. Singer és Wolfner, 1936.

13) Móra Ferenc: A költő. Napok, holdak, elmúlt csillagok. Révai, 1936. (A hangya-tücsök hasonlatot Gyökössy Endre is felidézte, a költő halálának 20. évében a Petőfi Társaságban, Pósa Lajos és a magyar mese megnevesítése címmel tartott felolvasásában: „Csak előre!... Meg kell nemesíteni a magyar népmesét... Meg kell tisztítani a jó lelkeket, a meleg szíveket ijesztő fordulataitól... Ki kell tépni belőle a dudvát irgalmatlan kézzel... A Hamisság ne szúrja ki az Igazság szemét, ne vágja le a nyelvét, orrát, fülét, mert az esztétikailag rút, erkölcsileg megdöbbentő... A hangya szorgalmát állítsuk csak tovább is a gyermekek szeme és lelke elé; de ne fogjuk rá az igyekvő hangyára, hogy uzsorás is, aki a nyarat drága dalokkal áténeklő, meggazdagító tücsköt naplopónak tartja... Ó, a tücsök éneke a természet pompás értéke, a világteremtő alkotása; dala nélkül nem volna kiteljesedett a nyár... Úgy hozzátartozik a mező nyári életéhez, mint a költő éneke az ember lelki életének kincseihez. → Vasárnapok – Hétköznapok, Singer és Wolfner, 1939?)

14) ÉNU 1891/14.– Nadányi Margitnak

15) ÉNU 1898/22. → <http://www.posalajos.com/lapok/tartalomjegyzek/keptar/index.html> → Pósa bácsi

16) **Havas István** (1873-?), író, tanügyi író, tankönyvíró; egy időben a Petőfi Társaság főtitkára. 1925-ben, a Gyóni-ünnepen elmondott beszédében rámutatott a nemzetközi radikalizmus szekértolónak a progresszió örve alatt nemzeti eszményeinkkel szemben indított támadásának káros következményeire. A kikkel találkoztam (1944). – **Peres Sándor** (1863-1907), tanító, óvónőképzői igazgató, tanítóképzői igazgató, pedagógiai szakíró, egy időben a Kisdednevelők Országos Egyesületének titkára és lapjuk, a *Kisdednevelés* szerkesztője. Fő munkái: Néptanítók és a magyar társadalom (1882), A magyar népoktatásügy fejlődése 1867-1887 (1890), A magyarországi tanítóegyesületek története (1896), az 1900-as Párizsi Világkiállításon díjat nyert, Magyar Kisdedóvó [többek közreműködésével] (1896), Neveléstan (1904). A Kisdednevelés huszonöt évfolyama 1870-1896 – Egy lap a hazai pedagógiai irodalom történetéből című munkája kútfő. Egyes cikkeit Barna Pál vagy Újfalussy Sándor néven jegyezte – utóbbi gyermekversíróként is használta.

17) A Mohos tulkai

18) Dombi Alice–Pukánszky Béla: Pósa Lajos, a magyar gyermekvilág ábrázolója és „Az Én Ujságom”. Pedagógiai célkitűzések a XIX. század magyar pedagógiájában. APC Kiadó, Gyula, 2000. 82-94.

19) Nagy László: Pósa Lajos gyermekvers-költészete. *Magyar Tanítóképző*, 1906. december.

20) 1923 és 1938 közötti kiadások. Ismert még 1939-es (és még későbbi, 1940-41? körüli) kiadás is, Szegő Arnold kiegészítésével: Olvasókönyv az izraelita elemi iskolák V. és VI. osztálya számára.

21) Napjaink kulturális sztárújságírója. Pályáját a *Magyar Nemzet*nél kezdte; 1992 óta a *Népszabadság* munkatársa, jelenleg kulturális rovatvezető.

22) *Népszabadság* online, 1999. január 8. → <http://www.nol.hu/archivum/archiv-6633>

23) Ellopták a kabátját, vagyis benne volt valamilyen kabátlopási ügyben – ferdíti el az igazságot.

24) Pósa Lajos, a nemzetnevelő. Széphalom 18., a Kazinczy Ferenc Társaság évkönyve. Sátoraljaújhely, 2008. → <http://www.posalajos.com/lapok/tartalomjegyzek/posairodalom/index.html>.